

Druga im je vrlina u spontanosti i vjernosti jezika i stila, koji — čini nam se — i u prijevodu čuvaju svoju izvornu svježinu i slične vrednote o kakvima u omeve svesku *Narodne umjetnosti* govorimo u prikazu Sirovát-kine zbirke čeških pripovijedaka.

U ovoj zbirci, kao i u mnogim novijim zbirkama, naići ćemo na simptomatično organsko upletanje tehničkih postignuća i suvremenih rekvizita u tkivo čudesne bajke: kraljević Argirus, oslobodivši djevojku od zmaja, odvodi je u konfekcijsku trgovinu i kupuje haljine i putni kovčeg; s izvorišta žive i mrtve vode šalje djevojka iščezlom junaku telegram i poručuje da ga čeka »tamo i tamo«; otpušteni husar mlati vragove u radionici i u tvornici električnim čekićima od po 50, 250 i 500 kg...

Za junake bajki ove zbirke, kao i obično u srednjoj Evropi, karakteristično je da su oni veoma često putujući obrtnici (u nas su, naprotiv, češće ili carevi sinovi ili su neobilježena zanimanja s osobinama seljaka).

Od 91 pripovijetke Gaálove zbirke 40 ih je od Johanna Ribaricsa. Gaál mu je u uvodu posvetio najviše pažnje i ljudskih simpatija. »Premda on među mađarskim pripovjedačima u Gradišću pripovijeda najjednostavnije, on je najbolji umjetnik pripovijedanja koga sam u životu čuo«. Rado vjerujemo Gaálu da je to istina — čar Ribaricseva pripovijedanja očito je u njegovu načinu izlaganja, u djelovanju na slušaoce, u ljudskom uživljavanju, u jednostavnosti i spontanosti govora, u jeziku. Ali uza sve to, Ribaricseve pripovijetke najvećim dijelom nisu dobre. Nedostaje osjećaj za cjelinu kompozicije, za unutrašnju logiku bajke, radnja je većinom poremećena kao i osnovni stil bajke (ne u jezičnom nego u strukturnom smislu). Dolazi i do besmislica, pa je, npr., u bajci o Pepeljuzi otac kriv što *nije htio* uzeti svoju kćerku za ženu! Bajke su u Ribaricsa često dugačke, ali do toga dolazi mehaničkim i neusklađenim kontaminacijama većeg broja tipova pripovijedaka, koje su u isti mah pojedinačno katkada skraćene gotovo na vlastiti sažetak. Pojedine epizode Ribarics majstorski razrađuje, ali osakaćuje sižee (primjeri su za to, uz ostale, pripovijetke br. 16, 21, 22, 24 i dr.).

U bajci br. 24 radi potreba kontaminacije zavidna se braća pretvore od jednom i nemotivirano u složnu braću, a kada u nastavku od 13 braće postane njih 10 pripovjedaču suvišno, oni jednog jutra naprosto umru! No neke Ribaricseve bajke (npr. br. 6) skladne su i veoma uspjele u cjelini.

Značajno je da mane Ribaricsevih *pripovijedaka* nisu ujedno mane njegova *pripovijedanja*, nego ga čak i one otkrivaju kao vješta i dosjetljiva improvizatora. Ponovo ističem spontanost i prirodnost njegova pripovijedanja, živahnost dijaloga, ukratko sav čar usmenog pričanja. Ostaje otvoren problem o odnosu umjetnosti pripovijetke i umjetnosti pripovijedanja.

Autor zbirke K. Gaál morao je napustiti svoju domovinu Mađarsku. Da je s njome ipak ostao vezan, pokazao je ne samo ovom zbirkom mađarskih pripovijedaka nego i posvetom zbirke »svome učitelju sveučilišnom profesoru dru Gyuli Ortutay-u«.

Maja Bošković-Stulli

TVRTRKO ČUBELIĆ, NARODNE PRIPOVIJETKE, Izbor tekstova s komentarima i objašnjenjima i rasprava o narodnim pripovijetkama, Peto izdanje (Prošireno i dopunjeno te kritički sređeno). Usmena narodna književnost, knjiga 4 [Vlastita naklada], Zagreb 1970, CXII + 312 str.

Autor T. Čubelić objavio je kroz proteklih dvadeset godina u nakladi »Školske knjige« nekoliko ponovljenih te ujedno izmijenjenih i dopunjenih izdanja svojih zbirki narodnih pripovijedaka, epskih i lirskih pjesama, poslovice i zagonetki. Sada ponovo izdaje te svoje zbirke znatno proširene, a i neke nove, u vlastitoj nakladi (što nije izričito navedeno). Osim *Narodnih pripovijedaka* izišle su do sada (tj. do pisanja ovog prikaza) iz tiska i *Epske narodne pjesme*.

Prvi dodir sa zbirkom pripovijedaka, osobito letimičan pogled na stotinjak strana njezine uvodne rasprave, koja sadrži, za razliku od prethodnih izdanja, i bilješke s navodima literature te pregled izvora — čini povoljan dojam. Takav dojam čine i naslovi pojedinih poglavlja u uvodu, koji govore o svijetu i zakonitosti narodne pripovijetke, o vijestima o narodnim pripovijetkama, njihovu podrijetlu, pripovjedačima, klasifikaciji, stilskim značajkama, jeziku, čestim motivima, internacionalnom i nacionalnom karakteru narodne pripovijetke.

Nisam se zadržala samo na letimičnom pogledu, nego sam knjigu pažljivo pročitala. Dojam se izmijenio.

Naslov cijele kolekcije glasi *Usmena narodna književnost*. U nas su inače za to područje u upotrebi termini *narodna književnost* ili *usmena književnost* — koji se odnose na isti predmet, ali izražavaju različite pristupe svom predmetu: prvi, formuliran po analogiji s općenito prihvaćenim nazivima *narodna pjesma* i *narodna pripovijetka*, baštinjenim iz doba romantizma, sadrži u sebi podtekst neke gotovo mističke adoracije naroda i suprotstavlja »narodno« »umjetnome«, a drugome je težište na usmenom funkcioniranju tog tipa književnosti i njezinim osebnostima koje odatle proizlaze. Čubelić je mišljena da je termin koji sjedinjuje obadva atributa, tj. *usmena narodna književnost*, »potpuniji i pravilniji« (str. XV). Sumnjam u ispravnost te misli, jer su u pitanju dva pristupa koji među sobom nisu komplementarni.

Predgovor sadrži poglavlja i odjeljke s naslovima od kapitalne važnosti, pa unaprijed razmišljam o težini njihove sintetične obrade na svega 2—3 stranice. No kada ih pročitamo — uviđamo da sinteze nema, nego prevladavaju neka uopćena razmatranja i uz njih nekoliko slučajnih pa često i pogrešnih navoda. Odjeljak *Prvi neposredniji podaci* smještava »prve« podatke o pripovijetkama u 14. st. Antike uopće nema, iz srednjeg vijeka spominju se samo *Gesta Romanorum*, a za njima slijedi 17. i 18. st. (Perrault i Galland) te braća Grimm. Nikakva se druga djela do 19. st. ne navode. Ovakvi krnji podaci više zbunjuju nego što obavješćuju, pogotovo kad su površni i netočni, pa tako, među ostalim, spominju da su braća Grimm god. 1822. objavila »treći svezak *Dječjih bajki*«. Treći svezak bajki — ne postoji! (Čubelić je očito mislio na napomene uz prva dva sveska.)

Narodne su pripovijetke od najstarijih vremena po autorovim riječima »živjele bogatim i neobično bujnim životom upravo kod naših naroda i jače nego kod drugih naroda« (XXIX). Takve se tvrdnje olako izriču a teško dokazuju. Pa kada autor sam na istoj stranici zatim ispravno spominje da su u nas »u pogledu bilježenja, od najstarijih vremena pa do 18. st., narodne pripovijetke bile zapostavljene«, i ako se s druge strane, sjetimo mnogobrojnih evropskih srednjovjekovnih zbornika koji sadrže pripovijetke ili vi-

jesti o njima — zaključujemo da je bolje ne zalijetati se takvim apstraktnim i nedokazivim usporedbama (premda su pripovijetke nedvojbeno cvale i u našoj sredini).

S pravom autor spominje razna naša crkvena djela u vezi s pripovijetkama, kao i važnost njihova narodnog jezika, ali do sada nema potvrda o tome da su ta djela bila i »živo svjedočanstvo o postojanju naših narodnih pripovijedaka u daljoj prošlosti« i da je Divković, npr., »donosio obilnu građu narodnih pripovijedaka« (v. str. XXX). Ta su djela, kao i same pripovijedi, prije svega, usađivala u usmenu predaju legende, »prilike« i razne druge nabožne i poučne priče, a nije još istraženo jesu li i što su preuzimala iz usmenih pričanja.

U opsežnoj napomeni uz isto poglavlje (str. XXXII—XXXIV) pokreće autor jedan problem kojim sam se i sama bavila u nizu svojih radova: to je pitanje autentičnog objavljivanja tekstova pripovijedaka. Čubelić iznosi ispravno stajalište da je »danas u nauci o usmenoj narodnoj književnosti temeljni aksiom da se sakupljeni tekstovi ne smiju mijenjati, a ukoliko se to čini, onda se sve promjene moraju detaljno navesti«. U osnovi je ispravno usmjerena njegova kritika M. Pantića koji Vuku daje »najveća ovlaštenja da radi s narodnom pripovijetkom ono što hoće i kako hoće«, koji »glorificira Vukov postupak« (tj. Vukovo stilsko i jezično mijenjanje zapisâ). Ali ipak — Čubelićevo pristupanje tim pitanjima nema unutrašnje konzistencije. Dužnost da se tekstovi čuvaju u neizmijenjenu obliku postaje u njegovoj interpretaciji zaista samo aksiom, on ne objašnjava prednosti tog stava. Po njegovim se riječima »danas ne mogu odobriti — u načelu i u pravilu — nikakve izmjene tekstova u usmenoj narodnoj književnosti, pa ni onda kada su one učinjene kao poboljšanje na bolje, što bismo mogli priznati u slučaju Vukova popravljanja«. Ali se ta ovlaštenja ipak »ne mogu odobriti ni samome Vuku«. Čubelić drži da se Vuk, premda je mijenjao tekstove, ipak »ne bi ni u svoje vrijeme, a ni danas, složio s Pantićevom apologijom vlastitog rada« (tj. Vukova rada), i da je Vuk »polazio s načelnog gledišta da su tekstovi usmene narodne književnosti autonomni i neposredni«. Tako smo došli do prilične zbrke: Čubelić misli — slično kao Pantić, samo bez njegova patosa — da je Vuk tekstove »poboljšao na bolje«. Ali kada Pantić (koji je svome stavu dosljedan) te Vukove postupke hvali, onda Čubelić primjećuje da se oni Vuku »danas ne mogu odobriti«; međutim, Vuk se ne bi »ni u svoje vrijeme a ni danas« složio s Pantićevom apologijom Vukova rada — tj. drugim riječima Vuk bi se, i tada i danas, složio s Čubelićevim mišljenjem da tekstove nije smio mijenjati, premda ih je »poboljšao na bolje«. Uz takvu argumentaciju ja bih se, priznajem, morala prije složiti s Pantićem iako se ne slažem s njime.

Nije riječ o tome s čime bi se Vuk složio — on bi se sigurno složio s Pantićevom apologijom. Nije ni o tome riječ da mi Vuku, poslije kojih 150 godina, naknadno odobrimo ili ne odobrimo njegove stilizatorske postupke te da mu ujedno sada pripišemo naša shvaćanja, kakvih on u ono doba nije mogao imati. Radi se jedino o tome da objektivno, bez zamagljivanja i bez apologije utvrdimo i cjelovito objasnimo Vukov odnos prema tekstovima što ih je objavljivao, da ga objasnimo u sklopu svih komponenata njegove sredine i njegova vremena, priznajući Vuku — kao književniku — stilske i jezične vrednote njegovih tekstova narodnih pripovijedaka; a da s druge

strane, polazeći od iskustva našega vremena, predočimo unutrašnje vrednote autentičnih, neizmijenjenih zapisa narodnih pripovijedaka, zapisa u kojima se očituju osebnosti usmene književnosti. Ako se zanemari ta povijesna perspektiva, dolazi do zbrke.

U zajedničkom se poglavlju (na str. XLIV—LI) prikazuju »kolektivistička koncepcija i komparatistički aspekt«. Ovo je poglavlje pretežno posvećeno geografsko-historijskoj metodi odnosno tzv. finskoj školi, kojoj se autor ponovo vraća i u poglavlju o klasifikaciji (str. LXIII—LXVII).

Dominantan naglasak u ovom poglavlju, kao i drugdje u knjizi, koncentriran je na suzbijanje imaginarnih protivnika. Dokazuje se kako »za isključivost prisustva komparativnog aspekta na području narodnih pripovijedaka nema nikakva opravdana razloga« — no tko su ti isključivi komparatistički grešnici, zapravo ne znamo.

Jedan je, npr., Zoran Palčok, koji je u predgovoru mojoj zbirci istarskih pripovijedaka ustvrdio da je Aarne-Thompsonov sistem razvrstavanja »u međunarodnoj folkloristici prihvaćen za narodne pripovijetke«, a nije znao (po Čubeliću) da »takav metodski pristup sagledava narodnu pripovijetku vrlo jednostrano, suženo, jednobojno, i da se ne može proglašavati jedinim i isključivim naučnim postupkom« (str. XLIV i L). No Palčok je govorio o razvrstavanju (sistematici) tipova pripovijedaka, a nije se upuštao u metode sagledavanja narodne pripovijetke.

Autor pokušava objasniti što je *arhetip* prema geografsko-historijskoj metodi: to je »onaj primjer koji je najčešće rasprostranjen, koji je nauspješniji i najčešće dolazi, koji je najprirodniji i najstariji, iz kojega se najlakše izvode druge varijante« (XLV). Citaoci to vjerojatno neće razumjeti, no nije tome kriva geografsko-historijska metoda. Po toj metodi, naime, *arhetip*, odnosno po uobičajenom terminu, *praoblik* hipotetična je prvotna forma tipa neke pripovijetke, dakle takva forma koja stvarno nigdje ne postoji, pa nije ni najčešća, ni najuspješnija, ni najprirodnija itd., nego su takve (otprilike takve) pojedine dominantne crte u različitim varijantama, a te crte, prema spomenutoj metodi, osnova su za rekonstrukciju praoblika — što je posve drugo od navedenog tumačenja arhetipa.

Ista metoda — u Čubelićevoj interpretaciji — »polazi s uvjerenja, da se pripovjedni siže sele, migriraju, prema svojim vlastitim potrebama i nužnostima iz jedne sredine u drugu, iz jedne kulture u drugu, a da pri tom *ne treba objašnjavati zašto se i kako se sve to zbiva*«. Ali prema drugoj tvrdnji na istoj strani (str. XLV) ta metoda polazi od pretpostavke da se može utvrditi o pojedinoj bajci »*kada je i gdje je bajka nastala, kako se je mijenjala, što se je sve s njom događalo i na koji način*.« (Kurziv je moj.)

Svoj prikaz i ujedno kritiku geografsko-historijske metode iznijela sam na drugome mjestu (u knjizi *Narodna predaja o vladarevoj tajni*) i ne mogu to ovdje ponavljati. U obranu te metode moram reći da nije metoda kriva za kontradiktorne tvrdnje o njoj (što sam ih istakla kurzivom) a ujedno da, po njezinu tumačenju, sižee prenose ljudi, pripovjedači, dok sami sižei nemaju »vlastitih potreba i nužnosti« pa niti potrebe da sele i migriraju.

U istom poglavlju razmatra autor i poglede iznesene u mojoj maločas spomenutoj knjizi. Djelomice im odaje priznanje, ali se ne slaže »s tezom o selilačkom, migracionom karakteru narodnih pripovijedaka« i ne prihvaća

»monogenetsku tezu i tendenciju u objašnjavanju porijekla, mjesta i vremena« — koju meni pripisuje, pa ustvrđuje da sam se opredijelila »za jednu praredakciju predaje o vladarevoj tajni na konkretnom mjestu i u određeno vrijeme« (str. XLVII; istu je tvrdnju iznio i u »Umjetnosti riječi«, 1970, 1—2).

Zaista mislim da se pripovijetke prenose iz kraja u kraj, od naroda narodu, ali ja ne zastupam monogenetsku tezu. Na str. 135 svoje knjige govorim o tome da je jedna daleka praredakcija (koja je »različita od današnje opće poznate forme«) mogla nastati »negdje na Srednjem istoku«. Ne samo što nigdje ne utvrđujem »konkretno vrijeme i određeno mjesto« postanka nego čak izričito kažem (na str. 11) da ta predaja »nije dala elemente za utvrđivanje jednoga pouzdanog cjelovita praoblika priče, nego nas je odvela samo prema njezinim najvjerojatnijim početnim motivima, koji su djelomice mogli postojati u više paralelnih oblika; odvela nas je i prema indiciji da je jedna drukčija praredakcija prethodila današnjem opće poznatom sižeu«. A iznosim to u kontekstu kojim se podupiru zamjerke tezi o postojanju jedinstvenog »praoblika svake pripovijetke«.

Čubelić navodi (na str. LI) jedan moj opširan citat iz iste knjige, u kojemu govorim o prenošenju i stalnome mijenjanju pripovijedaka »u toku vjekovnih veza među narodima i njihova povijesnog razvoja«. U kritici mog citata (str. XLVIII) osporava Čubelić stav (što ga indirektno meni pripisuje), po kojemu se biće usmene književnosti pronalazi samo u promjenama, ili varijacijama, ili varijantama osnovnog motiva i motivskog kompleksa; zaključuje da je moja formulacija »nešto izmijenjeni vid komparatizma i kolektivističke koncepcije, jer samo u mnoštvu sudionika, u mnoštvu različitih i nejednolikih napora otkriva pravo bilo folklornoga književnog stvaralaštva«.

Ne znam točno koja bi etiketa odgovarala mome stajalištu, no misao mi je ova: pripovijetke, kao i sva usmena književnost, baš zato što su usmene, funkcioniraju u stalnome uzajamnom prožimanju s jedne strane kolektiva, koji je izražen u sačuvanim tradicionalnim formama, i s druge strane stvaraoca-pojedina, pripovjedača, koji se kreativno iskazuje podjednako svojim vladanjem tradicionalnim formama kao i improvizacijom i inovacijama. U »sitnim, naoko beznačajnim, a stvarno vrlo karakterističnim izmjenama« nalazim »pravo bilo folklornoga književnog stvaralaštva«, u njima tragem za kreativnim vrednotama i ne smećem s uma da njih stvaraju nadareni pojedinci, često istinski umjetnici (što sam ih u više svojih radova pokušala i konkretno prikazati). Ali ti pojedinci unose svoj personalni udio u djelo usmene književnosti na način veoma različit od individualnih stvaralaca u pisanoj umjetničkoj književnosti i ta je razlika bitna.

Osnovna moja zamjerka poglavlju o tzv. komparatističkom aspektu ne svodi se prvenstveno na kritiku Čubelićeve kritike geografsko-historijske metode nego još više na to što on mogućnosti komparativnih istraživanja gleda jednostrano pa ne vidi da moderni komparatistički pristupi obraćaju punu pažnju upravo onim pitanjima što su po autorovoj ocjeni (na str. XLIX) u komparatističkim objašnjenjima ostala neobjašnjena i gotovo nedirnuti.

U poglavlju o klasifikaciji pripovijedaka nastavlja se, iz posebnog aspekta, kritika komparatističkih pristupa (kritizira se pažnja koja je u klasifi-

kacijama obraćena »prisustvu motiva u narodnim pripovijetkama, njihovoj raširenosti i upotrebi« uz istovremeno zanemarivanje »jezičnih i kompozicionih problema«, str. LXIV). Ta su pitanja veoma važna i valjalo bi o njima raspravljati, ali uz nezaobilaznu polaznu pretpostavku — da je našem subejdniku poznat predmet o kojemu daje svoj autoritativni sud.

Čubelić prikazuje Aarneov međunarodni katalog tipova narodnih pripovijedaka iz godine 1910 (ne 1911) te tumači da je Aarneov rad nastavio Stith Thompson pa je »izrađen bogat indeks motiva u narodnim pripovijetkama iz cijelog svijeta« (str. LXIV). Taj svoj navod potkrepljuje bilješkom br. 8 u kojoj citira naslov i engleski nacrt Thompsonova šestotomnog djela *Motif — Index of Folk — Literature* (djelo obuhvaća »klasifikaciju narativnih elemenata u narodnim pripovijetkama, baladama, mitovima, basnama, srednjovjekovnim romanima, egzemplima, fabljičima, zbirka facecija i lokalnim predajama«).

Sumnje nema: Čubelić prikazuje upravo taj Thompsonovo *Indeks motiva* kao nastavak Aarneova kataloga tipova narodnih pripovijedaka. Potkrepljuje to i izričitom tvrdnjom da sam se ja u svojoj zbirci *Istarske narodne priče* »potpuno priklonila koncepcijama Thompsonova indeksa motiva, i prema njemu razvrstala istarske pripovijetke i osnovne motive u njima« (str. LXVI). Pa i oštricu svoje kritike usmjerio je Čubelić upravo na taj Indeks motiva — vjerujući da time pobija Aarne-Thompsonov sistem. I kako da se sad diskutira s autorom koji suvereno odlučuje o kvalitetama domaćih i međunarodnih sistema klasifikacije pripovijedaka, a ne sluti da je katalog tipova pripovijedaka nešto posve drugo od indeksa motiva, i ne zna da je Thompson zaista proširio Aarneov međunarodni katalog tipova pripovijedaka, ali u posve drugom djelu (do sada u dva izdanja: god. 1928. i god. 1961); ne zna da je pretežan broj nacionalnih kataloga izrađen upravo prema uzoru toga Aarne-Thompsonova međunarodnoga kataloga tipova pripovijedaka i da je taj sistem katalogizacije tipova pripovijedaka, bez obzira na sve svoje stvarne nedostatke, kao praktički priručnik prihvaćen u svijetu, a njegova se upotrebljivost očituje baš i time što se u svojim zbirka njime služe i oni istraživači koji inače u teoretskim radovima nalaze opravdane i značajne zamjerke Aarne-Thompsonovu sistemu (da spomenem kao primjer samo V. Proppa!). Što se pak tiče mojih *Istarskih narodnih priča*, kao i ostalih mojih zbirki narodnih pripovijedaka, ja sam pripovijetke u njima razvrstala i obilježila brojevima Aarne-Thompsonova kataloga tipova pripovijedaka, a ne Thompsonova Indeksa motivâ (nekoliko iznimnih dopunskih informacija prema drugim katalozima pa i Indeksu motivâ samo su dodatni podaci, bez važnosti za sistem razvrstavanja).

Držim da znanstveno nije dopustiv postupak u istom poglavlju kojim je autor — bez ikakve obavijesti — jedan moj citat podijelio u alineje i stvorio posebne grupe uz pomoć interpunkcije i oznaka slovima, pa je na taj način jedno moje nevezano izlaganje ukalupio kao sistem klasifikacije pripovijedaka (str. LXVI).

Pripovijetke dijeli autor na bajke; legende i predaje; novele i anegdote; novele o životinjama i basne. Moja se shvaćanja o podjeli na vrste i obilježjima vrsta prilično razlikuju od njegovih, no ne mogu to ovdje potanje obrazlagati.

Autor je općenito sklon širokim sintezama pa, među ostalim, (na str. LII) iznosi u šest točaka »nacrt našeg stava prema ukupnosti proučavanja narodne pripovijetke«. Iz nacрта citiramo, kao primjer, točku drugu:

»Oblik, forma narodne pripovijetke.

Vidljivo je već na prvi pogled da narodna pripovijetka nosi određeni oblik, tj. ona je zaodjevena u određenu formu koja je upravo namijenjena usmenom saopćavanju i nekoj značajnijoj, iznimnijoj poruci.«

Što je, dakle, forma narodne pripovijetke?? Iz preostalih pet točaka čitalac će moći steći podjednako sadržajne spoznaje o jeziku, motivu i temi, umijeću pripovijedanja, tradiciji te o relacijama sredine prema narodnim pripovijetkama.

Posebno je poglavlje posvećeno narodnim pripovjedačima. Ako povjerujemo autoru, »podaci i naše znanje o narodnim pripovjedačima vrlo su oskudni« (str. LIV), što on potvrđuje i međunarodnim i domaćim primjerima, ograničivši se na zaista skromne navode o pripovjedačicama Puškinovoj, Goetheovoj i braće Grimm (tj. samo jednoj, dok ostale ne spominje), a od domaćih se osvrće na pripovjedače Vuka Karadžića i Vuka Vrčevića.

Ako o ičemu postoji bogata literatura, onda je to ona o narodnim pripovjedačima. Da spomenem, među mnogim drugima, samo monografije o Nataliji Vinokurovoj (Marka Azadovskog), o Egbertu Gerritsu (Gottfrieda Hensena), o Ciganinu Taikonu (Hermannu Tillhagen), o Josefu Smolki (Antonina Sadke), o Jefetu Šviliju (Dova Noya i Hede Jason) o Ani Koroljkovoj (Erne Pomeranceve). U Jugoslaviji su takva istraživanja do novijeg vremena bila zaista zaostala. Ali je, npr., M. Matičetov za slovensko područje obilno nadoknadio zaostatak i pripremio cjelovite dokumentirane prikaze slovenskih pripovjedača te objavio o njima do sada nekoliko rasprava. Hrvatske sam pripovjedače djelomice ja prikazala u nekoliko članaka i u predgovorima uz svoje zbirke. Cjelovitih studija o pojedinim pripovjedačima mi, na žalost, zaista još nemamo.

Jakobsonu (tj. vjerojatno poznatom zajedničkom članku Jakobsona i Bogatirjova o folkloru kao posebnom obliku stvaralaštva) osporava autor ispravnost teze o važnosti publike za očuvanje folklornog djela, tvrdeći da te komponente »nisu nadmoćne niti da predstavljaju onu konačnu kolektivnu sankciju koja otvara vrata u svijet narodnoj pripovijetki« (str. LIX). Jer »pripovjedač je upravo onaj faktor koji će postupiti jednom u skladu s kolektivnim mišljenjem i s tzv. kolektivnom sankcijom, drugi put protiv njih, treći put mimo njih, što sve obilno potvrđuju mnogobrojni primjeri u različitim zbirkama« (str. LX). U zadnjem citatu sve osim tvrdnje o primjerima iz zbirke odgovara tezi Jakobsona i Bogatirjova. Ali Čubelić je nehotice i sam potvrdio stajalište Jakobsona i Bogatirjova rekavši da »publika prihvaća i zadržava samo jedne pripovijetke, a na druge se i ne osvrće« (str. LVIII). Pisano će djelo, po Jakobsonu i Bogatirjovu, ostati sačuvano za buduće naraštaje bez obzira na to kako se svidjelo svojoj suvremenoj publici; usmeno djelo, naprotiv, ako se ne sviđa slušačima, bit će izgubljeno zauvijek. U tome je značaj kolektivne sankcije i ujedno jedna od važnih razlika među pisanom i usmenom književnošću.

U poglavlju o stilskim značajkama narodnih pripovijedaka čini nam se da su se osnovna pitanja stila, i pored velike rječitosti, negdje izgubila, doti-

ču se periferno. U ovom poglavlju, kao i drugdje slično, autor obračunava olako s pogledima jednoga velikog poznavaoca stila narodne pripovijetke — ovaj put je riječ o Maxu Lüthiju. Zanimarito ćemo općenite verbalne pohvale, koje bi kritici imale pridati biljeg »objektivnosti«. Bitnije je što Čubelić kada pojedinačne slučajne rečenice iz Lüthijeve nadahnute i, prije svega, cjelovite vizije forme narodne bajke i lišava ih time njihova smisla; pronalazi čak »uporni racionalističko-prosvjetiteljski osnov Lüthijevih razmatranja«; ustvrđuje da Lüthijeve riječi znače svodenje svega u bajci »na apstraktizam i suštinski na istinsko nespoznavanje svijeta i života«; poučava Lüthija da bajka zbog odsustva opisâ konkretnih pojedinosti »ne zapada u apstraktizam i ispraznu nekonkretnost« (str. LXXXV); prigovara mu da nije uočio »bitne zakonitosti jednog stvaralačkog napora« te da pripovjedaču osporava »vlastiti i autonomni, subjektivni doživljaj svijeta i života« (str. LXXXI). Teško je na to bilo što odgovoriti, kad autor ili nije čitao Lüthija ili je potpuno bez sluha za onu posebnost poetskih vrednota što ih, uz ostalo, plošnost i apstraktnost imaju u Lüthijevoj kreativnoj interpretaciji forme narodne bajke. Lüthijev je pristup bajkama jednostran i može se kritizirati s više gledišta. Ali prije svega treba poznavati njegove poglede i razumjeti njegovo duboko pronicanje u zajedničke značajke stila evropske narodne bajke te ujedno shvatiti da je on upravo zbog te dubine svog pronicanja svjesno zanemario obilježja bajki u konkretnim sredinama i u pojedinačnim oblikovanjima; nije ih ni porekao ni omalovažio, prepustio ih je drugim aspektima proučavanja.

U poglavlju o jeziku pripovijedaka zalaže se autor za tezu o njihovu »autonomnom književnom jeziku« (LXXXVIII) — što ne bi trebalo dokazivati kao opći stav a ponajmanje vojevati za taj stav, ali bi bar na nekim primjerima trebalo pokazati u čemu je autonomnost, posebnost jezika narodne pripovijetke.

S pravom opovrgava autor Klaićevu tvrdnju da narodne pripovijetke rijetko mogu imati stilskih ljepota (str. XC), ali s nepravom tvrdi da Klaić »predlaže promjene u jeziku narodnih pripovijedaka« (str. XCI). Klaić je samo, kao lingvist, pokušao pokazati kako bi neke rečenice glasile gramatički pravilnije i logičnije, dodavši da su »zapisivači, opravdano, bilježili sve kako je bilo izrečeno, ništa nisu stilski ispravljali« (v. moju zbirku *Narodne pripovijetke*, 1963, str. 398). Autor očito nije do kraja pročitao Klaićev odlomak koji je podvrgao kritici.

U poglavlju o čestim motivima daje autor definiciju motiva i pripovjednog tipa. Citiram: »Kao *motiv* obično se označava najmanji, određenim smislom prožeti element pripovijetke koji se može da drži u predaji ili sam, ili unutar niza motiva ili motivskog kompleksa... *Pripovjedni tip* u pravilu donosi jedan motiv, ili sjedinjene motive, ili motivski kompleks, prema čemu se onda lako prepoznaje« (XCV).

Bojim se da na temelju ovih definicija nitko neće moći razlučiti motiv od tipa pripovijetke.

Pročitamo li u Lüthijevu priručniku *Märchen* (3. izd., str. 19) što su motiv i tip, vidjet ćemo da su ti pojmovi prilično jasno određeni, kao i to da se Čubelić vjerojatno poslužio tim istim opisima tipa i motiva, ali ih je na čudan način lišio smisla. Citiram Lüthija: »Ako je *motiv* najmanji element pripovijetke koji ima moć da se održi u tradiciji, bilo pojedinačno bilo unutar

motivskog kompleksa (. . .), onda *tip* sadrži ili jedan jedini motiv (većina priča o životinjama i kratkih šaljivih priča) ili više motiva odnosno motivskih kompleksa sjedinjenih u cjelovitu kompoziciju koji u toj konstelaciji mogu živjeti u tradiciji.«

Pometniji u ovom poglavlju pridonosi i okolnost da su kao motivi, na istoj razini i bez nekog unutrašnjeg reda, pobrojani i motivi i likovi i općenitija obilježja pripovijedaka (očovječavanje prirode, metamorfoze, divovi, patuljci, nemušti jezik, ljudi kojima treba pomoći, čežnja za porodom, zle žene i dr.).

Poglavlje o internacionalnom i nacionalnom karakteru narodne pripovijetke utonulo je u općenita tvrđenja i polemičke konfrontacije toliko generalne da čitalac saznaje, npr., da »samo u sagledavanju tananih, konkretnih i neponovljivih okolnosti žive i neposredne nacionalne kulture sa svim njezinim udesima i sudbinama mogu nam se protumačiti i sve mijene i promjene u narodnoj pripovijeci« — ali čitalac ne saznaje baš ništa o tim »mijenama i promjenama« konkretnih pripovijedaka u »tananim, konkretnim i neponovljivim okolnostima« vlastite nacionalne kulture.

Slažem se i uvijek sam se slagala s mišljenjem da se pitanja narodnih pripovijedaka ne mogu uspješno rješavati bez nacionalnog jezika u kojemu su pripovijetke izražene, bez nacionalne kulture, bez povijesnog kontinuiteta u kojemu se pripovijetke oblikuju (za što se zalaže Čubelić na str. XCVII), ali ne bih prihvatila misao po kojoj su nacionalna kultura i narodni individualiteti »presudne komponente u životu narodne pripovijetke« (str. XCVIII). Ta su pitanja mnogo složenija. Za život narodne pripovijetke presudna su upravo ona uzajamna djelovanja s jedne strane općih međunarodnih tradicija a s druge nacionalnih kultura, odnosno njihovih regionalnih aspekata. Uz to je važna i razlika među pojedinim vrstama usmene proze — pa je poznata činjenica da je nacionalni (i regionalni) udio relativno slabije izražen u bajkama a znatnije u predajama — što ovdje ne mogu potanje obrazlagati.

No uz ovo poglavlje Čubelićeve knjige moram se, iz osobnih razloga, opširnije zadržati. Ono je, naime, u cjelini polemički usmjereno prema mojim tekstovima. O toj Čubelićevoj interpretaciji mojih tekstova govorit ću ponovo na kraju, a prije toga ću ukratko prikazati vlastite poglede o nacionalnoj pripadnosti usmene književnosti na jezičnom prostoru Hrvata, Srba, Muslimana i Crnogoraca — kako bi čitaoci stekli jasniju predodžbu o mome shvaćanju tih pitanja pa i o nekim izmjenama do kojih je u njemu dolazilo u toku godina.

Od početka svog bavljenja usmenom književnošću (početkom pedesetih godina) zanimala sam se za pitanja regionalnih, nacionalnih i internacionalnih obilježja usmene književnosti a posebno i za problem nacionalne pripadnosti usmene književnosti Hrvata i Srba (crnogorska i bosansko-hercegovačka muslimanska usmena književnost razmatrale su se u to doba posvuda kao sastavni dijelovi hrvatsko-srpskih usmenih tradicija, pa im niti ja nisam obraćala posebnu pažnju s nacionalnog aspekta).

Na oblikovanje mojih pogleda bitno je utjecalo više komponenata: moje obrazovanje na dotadašnjoj vodećoj stručnoj literaturi o hrvatsko-srpskoj usmenoj književnosti; zapažanja o međusobnim vezama usmene književnosti

Hrvata i Srba; težnja da se oslabi osnova za nacionalna posezanja i svojatiranja u stručnoj literaturi o usmenoj književnosti; analogije sa shvaćanjima problematike jezika u tom razdoblju.

Iz djela Jagića, Maretića, Murka (a i Armina Pavića i mnogih drugih) prihvatila sam stajalište o nedjeljivosti hrvatske i srpske usmene književnosti. Vlastitim istraživanjem grade ustanovila sam kako se mnogostrano prepleću usmene tradicije susjednih naroda, a posebice tradicije Hrvata i Srba — zbog zajedničke jezične osnove, zbog specifičnih zajedničkih osobina štokavske epike i dr. Pri tom sam od početka upozoravala i na razlike što se susreću u usmenim tradicijama jednoga i drugoga naroda, kao i na postepenost i regionalnu uvjetovanost tih razlika, koja nije omogućavala da se povuče granična crta kojom bi se cjelovito distancirale hrvatska i srpska usmena književnost. (Muslimanska i crnogorska usmena književnost, koje se nisu gledale niti kao hrvatske niti kao srpske a niti kao posebne književnosti, davale su također važan poticaj zajedničkom pristupanju hrvatsko-srpskoj usmenoj književnosti.) Suprotstavljala sam se od početka u mnogim člancima, referatima, recenzijama i u javnim diskusijama posezanju i svojatiranju, kao i isticanju fiktivnih specifičnosti (npr. činjenici da neki srpski pisci, polazeći od Vukovih zbirki, sve do danas uključuju hrvatsku građu među srpsku i općenito potcjenjuju hrvatsku usmenu književnost, a drugi opet verbalno ističu zajednički hrvatsko-srpski naziv dok praktički prikazuju samo srpsku građu; treći radikalno odvajaju hrvatsku usmenu književnost od srpske tražeći razlike i ondje gdje ih nema). Smatrala sam da će se cjelovitim tretmanom hrvatsko-srpske usmene književnosti moći suzbiti sva takva posezanja. Prepletenost jedne i druge usmene književnosti u dominantnoj većini dosadašnjih zbirki i u osnovnim znanstvenim studijama, kao i činjenica da već same Vukove zbirke sadrže znatan dio hrvatske građe a da se pri tom u mnogim slučajevima njezina provenijencija ne može konkretno utvrditi, djelovale su kao dalji poticaj u prilog zajedničkom tretiranju hrvatsko-srpske usmene književnosti. Napokon, kao šira, indirektna podloga za takav pristup usmenoj književnosti utjecala su i shvaćanja o zajedničkom hrvatsko-srpskom književnom jeziku, u doba kada su javne diskusije o varijantama i standardnim jezicima bile tek na pomolu ili ih još nije ni bilo. A još mnogo posrednije postojao je i stanovit utjecaj onoga prilično rasprostranjenog društvenog stava o nacijama što ga je Kardelj nedavno karakterizirao kao mišljenje po kojemu su »jugoslavenske nacije drukčije od ostalih nacija; drugim riječima da one, u stvari, i nisu potpune nacije, nego nešto na sredini procesa preobražavanja jedne provincijalne u nacionalnu svijest«.

O svojim shvaćanjima nacionalne pripadnosti usmene književnosti pisala sam u većem broju radova. Praktički sam istovremeno svojim zbirkama i pojedinačnim tematskim studijama davala doprinose upoznavanju vrednota hrvatske usmene književnosti.

Prva dilema u mome cjelovitom pristupanju hrvatsko-srpskoj usmenoj književnosti nastala je kada sam pripremala zbirku narodnih pripovijedaka za kolekciju »Pet stoljeća hrvatske književnosti« (objavljeni 1963) i našla se pred zadaćom da u sklopu serije djela iz hrvatske književnosti pripremam zbirku koja obuhvaća usmenu književnost. Neizbježno se pojavio problem: kako može jedan narod imati svoju vlastitu književnost a nemati vlastitu

usmenu književnost. Složenost pojava što sam ih maločas opisala priječila me je da pripovijetke u zbirci nazovem hrvatskima, pa sam u predgovoru iznijela svoja shvaćanja o nedjeljivosti hrvatsko-srpske usmene književnosti, a istovremeno sam zbirku sačinila na temelju hrvatskih, znatnim dijelom dotle nepoznatih tekstova (uključivši i nekoliko srpskih pripovijedaka iz Hrvatske kao i hrvatskih što su zapisane izvan Hrvatske); utvrdila sam u predgovoru da će se tim »objavljivanjem pripovijedaka iz zapadnih krajeva pomoći prevladavanju jednostranosti izbora iz većine dosadašnjih antologija«.

U raspravi *Usmena književnost u sklopu povijesti hrvatske književnosti* («Umjetnost riječi», 1967, br. 3 i ponovo u izboru članaka u mojoj redakciji: *Usmena književnost*, Zagreb 1971) prikazala sam dvostran položaj hrvatske usmene tradicije, koja s jedne strane čini sastavni dio hrvatske književnosti, a s druge se strane ne može odvojiti od srpske i, u donekle manjoj mjeri, od slovenske usmene tradicije. Tu sam pojavu uključila u širu problematiku fluidnih granica usmenih književnih tradicija na svim prostorima gdje se sastaju dva ili više naroda.

Moj osnovni stav u tom članku nije više insistirao na nedjeljivosti, nego je usmenu književnost na hrvatskom području kvalificirao njezinom dvostranom pripadnošću.

Ako poslije ove jako pojednostavljene rekapitulacije svojih dosadašnjih pogleda pokušam izložiti stav što ga zastupam u sadašnjim radovima, bit će to relativno lakše. On je s jedne strane sukcesivno proizišao iz moga bavljenja usmenom književnošću, iz postepenoga dubljeg pronicanja u njezinu složenu problematiku. A s druge strane, shvaćanja koja su tek u novije vrijeme potpunije izložena i definirana: da je, naime, posve prirodno da svaki narod po vlastitom nahođenju naziva svoj jezik svojim imenom i pored moguće zajedničke jezične osnove s drugim narodom — posredno su pridonijela oblikovanju donekle analognih pogleda i na području usmene književnosti. Sada kao i prije uzimam u potpunosti u obzir sve okolnosti koje utječu na prepletanje, povezanost i nemogućnost preciznog razgraničenja usmene književnosti Hrvata, Srba, Muslimana i Crnogoraca (ali ujedno, mutatis mutandis, uzimam više u obzir i njihovu povezanost s tradicijama drugih susjednih naroda — čime isključiv značaj baš te prve povezanosti postaje mnogo relativniji). Znajući da, s druge strane, svaki pojedini od tih naroda njeguje stoljećima svoju usmenu književnost — dijelom u oblicima svojim specifičnim a dijelom u oblicima sličnim ili jednakim s onima susjednog naroda — mislim sada da nema razloga ne zvati tu usmenu književnost imenom onog naroda u čijoj sredini ona živi. Ako hrvatski i srpski epski pjevači pjevaju neke podjednake ili vrlo srodne pjesme, uzmimo o Kraljeviću Marku ili Ivi Senjaninu, onda su te pjesme ipak u jednom slučaju hrvatske a u drugom srpske (što, naravno, ne smeta da se za potrebe znanstvenih istraživanja, antologija i sl. ne uključe i u šire cjeline epske poezije, npr. hrvatsko-srpskog, južnoslavenskog ili balkanskog prostora).

Praktičke će poteškoće vezane uz određivanje nacionalnih karakteristika pojedinih pojava u usmenoj književnosti biti svakako i nadalje znatne, ali mi se to sada čini prvenstveno znanstvenim problemom svakoga pojedinog slučaja (uz pretpostavku istraživačeve smirene objektivnosti i poštenja), a

ne čini mi se više načelnim razlogom za cjelovito i ujedno najčešće i nediferencirano tretiranje ukupne hrvatsko-srpske usmene književnosti (što je češće bilo podlogom i raznim oblicima prisvajanja).

Poslije digresije o mojim pogledima o nacionalnoj pripadnosti hrvatske usmene književnosti vraćam se na polaznu točku: na Čubelićevo polemiziranje s mojim tekstovima.

U knjizi koju ovdje prikazujem i ujedno u nekoliko drugih svojih radova — napisanih u posljednje vrijeme — suzbija Čubelić shvaćanja o nacionalnoj pripadnosti naše usmene književnosti što ih, navodno, ja zastupam. Autor mi pripisuje neka navodna shvaćanja nadasve »znanstvenom« tehnikom dokazivanja: u svome osnovnom tekstu iznosi u uopćenoj formi svoju polemiku misao, a u bilješki je zatim »dokumentira« mojim citatom koji bi nekako otprilike trebao biti argument za potvrdu njegova negodovanja (v. str. XCVIII—XCIX).

Citate uzima iz moje zbirke *Narodne pripovijetke* (1963), u kojoj sam u predgovoru iskazala mišljenje da je »hrvatskosrpska narodna književnost nedjeljiva cjelina«; o tome sam maločas govorila sama dovoljno kritički. Razumije se da i svatko drugi ima pravo da se osvrne kritički i na taj i na bilo koji moj objavljeni tekst — ali nije nikome dopušteno da pri tom mome tekstu sam dopisuje dodatni smisao. (A uz to da me još i pogrešno citira, pa gdje ja, npr., kažem »silom nužde«, prema njegovu citatu rekla sam »silom možda« u jednome vrlo delikatnom kontekstu.)

Govorila sam u knjizi o »sitničavom i jalovom utvrđivanju da li je taj i taj tekst hrvatski ili srpski (što se ne može utvrditi niti nacionalnom pripadnošću zapisivača niti pripadnošću kazivača, čak i u idealnim slučajevima kada su one poznate)«. Čubelić govori i sam, slično meni, da je »bespredmetno stavljati na nacionalnu vagu svaku narodnu pjesmu ili pripovijetku, i zatim licitirati kojoj nacionalnoj kulturi pripadaju«. Moja je citirana rečenica sažeto izricala misao da pojedine pripovijetke u Hrvata i Srba bez obzira na nacionalnu pripadnost onih koji su ih kazivali ili zapisali, još samim time ne dokazuju i svoju pripadnost jer je prethodni pripovjedač možda mogao pripadati drugom narodu, a uz to pripovjedači, pa prema tome ni njihova pripadnost, u velikom broju slučajeva u hrvatskim i srpskim zbirkama pripovijedaka nisu utvrđeni.

Čubelić je tu »pročitao« nešto posve drugo: da je uspostavljanje »nacionalnih dosega i granica« za mene posao »sitničav i jalov«, i da ja uz to nijem čem nacionalnu pripadnost narodnim pripovjedačima.

Ja sam napisala da su u pripovijetkama »regionalne specifičnosti i razlike veoma velike, ali se one oblikuju od kraja do kraja, prepleću se i miješaju, i ne stvaraju nigdje granicu prema kojoj bi se jedna polovina pjesama i priča mogla kompaktno uvrstiti među hrvatske, a druga polovina među srpske tradicije«; prema Čubeliću ja time osporavam »prijelaz s određenije regionalne pripadnosti na nacionalnu svijest«, i to »apodiktičkim tvrdnjama pretežno političkog a manje stručnog karaktera«.

Moja daljnja, u zagradi i uzgred spomenuta misao da iz »cjelovitosti narodne književnosti Hrvata i Srba (...) sekundarno izražuje i jedan doprinos više povezivanju dvaju bratskih naroda« može dati osnove kritici. No ne shvaćam na kojem temelju Čubelić na ovu moju rečenicu odgovara retorič-

kim pitanjem: zašto bi kritički uvid u »cjelovitost narodne književnosti Hrvata i Srba (...) bio manji doprinos boljem razumijevanju među našim narodima od apodiktičkog zatvaranja i tabuiranja ukupne problematike?»

Razumijevanje među našim narodima pitanje je sudbinski ozbiljno, ono nije za olako poigravanje! Ako sam spomenula da određena svojstva usmene književnosti mogu sekundarno pridonijeti povezivanju dvaju naroda, može se raspravljati o tim svojstvima kao i o tome jesu li ona i koliko su značajna za povezivanje narodâ, ali sugerirati da se ja time protivim »kritičkom uvidu u cjelovitost narodne književnosti Hrvata i Srba«, i to zato što, po meni, ta cjelovitost služi »razumijevanju među našim narodima« — ipak je krajnje proizvoljno. U mom tekstu nije bila riječ o političkom razumijevanju. A što se tiče »zatvaranja« i »tabuiranja problematike«, taj se prigovor ponajmanje može odnositi na moje radove!

Ja bih mogla prihvatiti obrazložene kritičke primjedbe o nekim svojim tekstovima (od kojih se djelomice mogu i sama distancirati). No u ovom slučaju nije za mene prihvatljiva niti jedna primjedba — iz dva razloga:

Prvi sam razlog iznijela: Čubelić pripisuje mome tekstu ono čega u njemu nema.

Drugi je razlog u tome što Čubelić u svojoj knjizi *Narodne pripovijetke* nije sam ništa pridonio upoznavanju konkretnih nacionalnih obilježja usmene književnosti ni hrvatskoga ni ostalih jugoslavenskih naroda. U uvodnoj raspravi ta su se nastojanja istrošila u općoj verbalistici. A izbor pripovijedaka u knjizi jest takav da zamućuje mogućnost upoznavanja njihovih nacionalnih obilježja.

Zbirka sadrži 150 što kraćih što duljih pripovijedaka. U poglavlju *Vrela* — u kojemu se navode publikacije iz kojih su preuzeti tekstovi — spominju se izvori za svega 91 tekst. Prema tim datim obavijestima pripovijetke su preuzete iz zbirki Vuka Karadžića (25), Vuka Vrčevića (36), Mijata Stojanovića (1), Frana Mikuličića (1), Nikole Tordinca (3), Veselina Čajkanovića (13), Vladimira Ardalića (1), iz mojih *Istarskih narodnih priča* (5) i iz mojih *Narodnih pripovijedaka* (6). I tako je autor, iako se s mnogo žara zauzima za afirmaciju nacionalnog individualiteta u narodnim pripovijetkama, sam iskazao da u njegovu izboru od 91 pripovijetke ima svega njih 16 hrvatskih. Istina je da onih preostalih 59 tekstova obuhvaća i hrvatske pripovijetke, pa se brojčani odnos možda donekle mijenja — ali su te preostale pripovijetke potpuno anonimne u knjizi, izvor im nije spomenut, pa čitalac o njihovu većem dijelu ne može znati kojem narodu pripadaju. Deklarativni stavovi iz uvoda i odabrani tekstovi u krupnom su raskoraku.

Začuđuje i druga okolnost: autor se u uvodnoj raspravi veoma založio za princip potpune vjernosti jezika i stila pripovijedaka, protiv njihova redigiranja i dotjerivanja. A ipak je odabrao takve pripovijetke, izuzevši nekoliko tekstova iz mojih zbirki, koje su jezično i stilski dotjerane. Začuđuje i to da u knjizi nema nijednog primjera iz autorovih terenskih zapisa; ako ih nije bilo u prvom izdanju *Narodnih pripovijedaka* iz 1951, moglo se očekivati da će se kroz 20 godina bar poneki vlastiti zapis ipak naći u zbirci.

Maja Bošković-Stulli